

“ตำแหน่งแห่งที่”

ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงข้อมูล:
บทสะท้อนจากการทำงานภาคสนาม
ในพื้นที่ชายแดนอีสาน-ลาว

สร้อยมาศ รุ่งมณี

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความนี้สังเคราะห์เพิ่มเติมจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ
ผู้เขียน เรื่อง “Compromised Margin: Migration and Agrarian
Transformation in the borderlands of Northeast Thailand
and Laos” (Rungmanee 2014) ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่
ชนบทที่ชายแดนอีสาน-ลาว.

วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 35(1): มกราคม - มิถุนายน 2559

บทความ

**positionality as research method:
reflections from field research
along the Thai-Lao border**

Soimart Rungmanee

Puey Ungphakorn School of Development Studies (PSDS),
Thammasat University

บทความชิ้นนี้พิจารณาถึงความท้าทายของการทำงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดนอีสาน-ลาว โดยผู้เขียนมุ่งอภิปรายบทบาทของ “ตำแหน่งแห่งที่” (positionality) ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงข้อมูลและในการทำงานภาคสนามเชิงชาติพันธุ์วรรณา ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การขออนุญาตทำวิจัย และการแก้ไขสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งบางกรณีเป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ ส่งผลให้ผู้เขียนต้องปรับวิธีการเก็บข้อมูล นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพิจารณานัยของตำแหน่งแห่งที่ในบริบทของการเก็บข้อมูลในพื้นที่ชายแดน ซึ่งมีการซ้อนทับกันของพรมแดนหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นพรมแดนรัฐ ชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม เพศสภาพ อันนำไปสู่การจัดตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนในการเก็บข้อมูล และส่วนสุดท้ายจะเป็นการอภิปรายถึงการจัดตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนในมิติเชิงจริยธรรม โดยเชื่อมโยงกับนัยเชิงกฎหมายของปฏิบัติการต่างๆ ในพื้นที่ชายแดน

คำสำคัญ ตำแหน่งแห่งที่, ชายแดน, อีสาน, ไทย, ลาว

บทคัดย่อ

ABSTRACT

This article discusses challenges of conducting fieldwork in the northeastern Thai-Lao borderlands, with emphasis on positionality as one of the key ethnographic research methods. The author provides a reflection on the issues of locating research site, obtaining research permission, and resolving different unanticipated circumstances during the fieldwork. In addition, the author explores the significance of positionality in the borderlands context where state boundaries, languages, cultures, ethnicity, gender and race are extensively overlapped. The paper concludes with recommendations for researchers to carefully consider positionality in relation to research ethics as well as the contingency of legal judgement within the borderlands context.

keywords positionality, borderlands, Isan, Thailand, Laos

บทนำ: “ตำแหน่งแห่งที่”

ในฐานะเครื่องมือในการเข้าถึงข้อมูลในพื้นที่ชายแดน

การทำวิจัยเป็นการสะท้อนการพัฒนาความคิด การเก็บข้อมูล ผลการศึกษา และนัยของสิ่งที่ค้นพบ สิ่งสำคัญอีกประการได้แก่การสังเคราะห์วิธีการได้มาซึ่งความรู้ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยเองกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยและสภาพแวดล้อมของการวิจัย โดยเฉพาะงานวิจัยทางมานุษยวิทยาชายแดนที่มีสนามการวิจัยเป็นพื้นที่พรมแดนอันเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อน นอกเหนือจากความเป็นพื้นที่ชายแดนในลักษณะตำแหน่งแห่งที่ของการวิจัยซึ่งมีนัยเชิงพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ชายแดนยังเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกันของชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมที่หลากหลาย และปฏิบัติการต่างๆ ข้ามพรมแดน ทำให้การเก็บข้อมูลภาคสนามในรูปแบบการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาในพื้นที่ชายแดนมีความพิเศษอยู่หลายประการ ได้แก่ *ประการแรก* ภูมิศาสตร์ชายแดนในฐานะพื้นที่ชายขอบที่มีเส้นพรมแดนแบ่งเขตแดนของสองรัฐขึ้นไป สร้างความท้าทายให้กับนักวิจัยที่จะศึกษากิจกรรมต่างๆ เช่น การค้า การย้ายถิ่น การสร้างครอบครัวของคนชายแดน การลบลอบขนสินค้าต่างๆ หรือแม้กระทั่งมิตรภาพของผู้คนที่เกิดขึ้นข้ามเส้นแบ่งเขตแดนของรัฐ กิจกรรมเหล่านี้มักจะอยู่บนความกำกึ่งระหว่างความ “ถูก” หรือ “ผิด” กฎหมาย อยู่บ่อยครั้ง (Abraham and van Schendel 2005; Donnan and Willson 2010) *ประการที่สอง* การซ้อนทับของอัตลักษณ์ของพื้นที่ชายแดนสร้างความท้าทายให้นักวิจัยที่ทำงานในพื้นที่ชายแดนที่จะต้องหาวิธี “เข้าถึง” ความรู้ท่ามกลางการซ้อนทับกันของพรมแดนข้างต้น พร้อมๆ กับการจัดวาง “ตำแหน่งแห่งที่” ของตัวเองภายใต้สถานการณ์ซับซ้อนดังกล่าวเพื่อจะเข้าไปสู่พรมแดนในฐานะพื้นที่วิจัยทางกายภาพ และพรมแดนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ชายแดน *ประการที่สาม* ความยุ่งยากในเรื่องความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมในกรณีที่ผู้วิจัยไม่ใช่คนในพื้นที่ของรัฐใดรัฐหนึ่ง และไม่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ และ*ประการสุดท้าย* ได้แก่ การเข้าถึงพื้นที่ชายแดนและความยุ่งยากในการขออนุญาตทำงานวิจัย

บทความนี้กล่าวถึงการเข้าไปทำงานวิจัยในพื้นที่ชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ของประเทศไทยและพื้นที่ชายแดนในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย

ประชาชนลาว (สปป.ลาว) ประเด็นสำคัญที่มุ่งอภิปรายในบทความนี้ได้แก่ “ตำแหน่งแห่งที่” (positionality) ในฐานะเครื่องมือของผู้วิจัยกับการได้มาซึ่งความรู้จากพื้นที่ภาคสนามบริเวณชายแดนไทย - ลาว การอภิปรายเรื่องตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยเป็นเรื่องสำคัญเนื่องจากในการทำวิจัยภาคสนามผู้มีบทบาทสำคัญในพื้นที่วิจัยไม่ได้มีเพียงตัวนักวิจัยเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการวิจัย โดยเฉพาะงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้คนหลายกลุ่มต่างกรรมต่างวาระ ดังนั้น ตำแหน่งแห่งที่ซึ่งเป็นเรื่องลำดับขั้นทางสังคมระหว่างคนกลุ่มต่างๆ และปัจเจก ที่แสดงออกผ่านทั้งในรูปแบบทางกายภาพ ได้แก่ เพศสภาพ ชาติพันธุ์ เชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม ได้แก่ ชนชั้น อายุ และทางความรู้สึนึกคิด ได้แก่ อคติ ประสบการณ์ชีวิต ต่างเป็นตัวกำกับความเข้าใจของเราต่อคนอื่นและความเข้าใจของนักวิจัยต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (Wolf 1996)

ตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองและจริยธรรมของงานวิจัยที่มีการพูดถึงมาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 (Marcus 2009) โดยประเด็นที่มีการอภิปรายอย่างกว้างขวาง เช่น ตำแหน่งแห่งที่ของนักวิจัยเป็นปฏิสัมพันธ์ของนักมานุษยวิทยา ไม่ใช่ในฐานะนักวิจัย แต่ในฐานะตัวแสดงทางสังคมที่แบกวัฒนธรรมเฉพาะชุดหนึ่งลงไปเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Okely 1994) การอภิปรายตำแหน่งแห่งที่เป็นการทบทวนว่าตัวตนของเรามีผลอะไรบ้างกับการผลิตความรู้ ซึ่งนักมานุษยวิทยาจำเป็นต้องสะท้อนความตระหนักในเรื่องผลกระทบของตนเองต่อสิ่งที่ตนเองศึกษา และอัตลักษณ์ของตนเองว่าส่งผลกระทบต่อการผลิตความรู้อย่างไร (Bourke 2014)

อัตลักษณ์ของทั้งผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยต่างส่งผลกระทบต่อกระบวนการวิจัยไม่มากก็น้อย อัตลักษณ์ในที่นี้เป็นเรื่องของความคล้ายคลึงและแตกต่างระหว่างนักวิจัยกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ในเรื่องของเชื้อชาติ เพศ อายุ ประสบการณ์ชีวิต และชนชั้น (Hopkins 2007) ตำแหน่งแห่งที่ในภาพกว้างชี้ให้เห็นถึงอำนาจ อภิลิทธิ และอคติ หรือโครงสร้างอำนาจที่อยู่แวดล้อมสิ่งที่ทำการวิจัย หรืออาจพิจารณาได้จากความรู้สึนึกคิด ไม่ใช่แค่เพียงความรู้สึนึกคิดต่อคนอื่น แต่รวมไปถึงความคาดหวังว่าคนอื่นจะมองเราอย่างไรด้วย อคติเป็นอีกองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดกระบวนการวิจัย อคติในที่นี้อาจมาจากความเชื่อจุดยืนทางการเมือง ภูมิหลังทางวัฒนธรรม เพศสภาพ เชื้อชาติ ชนชั้น สถานภาพทางสังคม

ระดับการศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการทำงานวิจัย ถ้าหากประสบการณ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยที่เราศึกษาถูกกำหนดโดยบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตัวผู้ทำงานวิจัยเองก็มีภูมิหลังที่หลอมรวมตัวตนมาจากบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่ตนเองอยู่อาศัยเช่นกัน การรู้เท่าทันอคติจะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่าเราจะเข้าถึงลักษณะพื้นที่วิจัยสมาชิกกลุ่มเฉพาะต่างๆ ในพื้นที่อย่างไร และทำให้เรามองเห็นว่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับคนที่ควรจะมีส่วนร่วมในงานวิจัยอย่างไร การวิเคราะห์ “ตำแหน่งแห่งที่” ของผู้วิจัยในที่นี้จึงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะจะทำให้เราตระหนักว่าแต่ละคนมีหลายอัตลักษณ์ที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกัน ดังนั้น คนจึงมักจะให้ความหมายจากด้านที่หลากหลายของอัตลักษณ์ตนเอง นอกจากนี้ ตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหนึ่งกับ “คนอื่น” เราคือใครในบริบทของการทำวิจัยกับคนอื่น เราจำเป็นที่จะต้องกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง เราคือใครในฐานะปัจเจกบุคคล ในฐานะสมาชิกของกลุ่ม หรือในฐานะที่อยู่ภายใต้และเคลื่อนที่ไปภายในสถานภาพทางสังคม ตำแหน่งแห่งที่ที่ทำให้เราพิจารณาอำนาจ สิทธิพิเศษ และอคติ หรือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจรอบๆ สิ่งที่เราศึกษา (Madison 2012)

จุดประสงค์ที่ผู้เขียนหยิบยกประเด็นตำแหน่งแห่งที่ขึ้นมาวิเคราะห์ เนื่องจากเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะตั้งคำถามถึงการเข้าถึงความรู้และการปรับใช้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนในฐานะที่มีสัญชาติไทยและทำงานวิจัยเมื่อครั้งยังเป็นนักศึกษาปริญญาเอก และไม่เคยทำวิจัยใดๆ ในประเทศลาวมาก่อน จะต้องเข้าไปทำงานวิจัยในหมู่บ้านชายแดนไทย - ลาว ผู้เขียนมีวิธีการ “เลือก” ใช้ตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยอย่างไร ภายใต้อัตลักษณ์ของตัวเองที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพอาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาปริญญาเอก อัตลักษณ์ของความเป็นผู้หญิงไทยที่เข้าไปทำงานวิจัยในหมู่บ้านชายแดนในภาคอีสานและในประเทศลาว อัตลักษณ์ความเป็นคน “กรุงเทพฯ” และอัตลักษณ์อื่นๆ ที่ปรับใช้ตามสถานการณ์กำหนด ต่างเวลา ต่างสถานที่ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล คำถามสำคัญอีกประการที่น่าขบคิดคือ หากเป็นนักวิจัยอื่นที่มีอัตลักษณ์และตำแหน่งแห่งที่ซึ่งแตกต่างออกไป เช่น ไม่ได้มีผมสีดำ ตาสีดำ ไม่ได้พูดภาษาไทย ไม่ได้เป็นคนไทย หรือมีสถานภาพที่แตกต่างไปจากผู้เขียน การเข้าถึงความรู้ในที่นี้จึงทำได้ยากหรือง่าย จะเหมือนหรือแตกต่างกันไปอย่างไร

เนื้อหาของบทความเริ่มจาก *ส่วนแรก* บทนำและกรอบความคิดเรื่องตำแหน่งแห่งที่ในงานวิจัย และความสำคัญของการวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ *ส่วนที่สอง* กล่าวถึงชายแดนอีสาน-ลาว อันเป็นพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามของผู้เขียนซึ่งในที่นี้ผู้เขียนมุ่งตอบคำถามว่าความเป็นชายแดนกำหนดวิธีวิทยาและตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนอย่างไร *ส่วนที่สาม* ผู้เขียนจะอภิปรายแนวคิดตำแหน่งแห่งที่และการใช้ประโยชน์ของตำแหน่งแห่งที่อันหลากหลายในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ นับตั้งแต่วิธีการเลือกพื้นที่ การเลือกหมู่บ้าน การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของผู้เขียน และจะสะท้อนประเด็นตำแหน่งแห่งที่กับประเด็นท้าทายในเชิงจริยธรรมการวิจัย และ *ส่วนสุดท้าย* เป็นบทสรุป

ชายแดนอีสาน-ลาว: การอพยพข้ามแดน และความสัมพันธ์ของแรงงานในภาคเกษตรกรรมและภาคเมือง

วิทยานิพนธ์ของผู้เขียนเกิดจากข้อสังเกตเบื้องต้นในงานวิชาการที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท (agrarian transformation) ซึ่งมักจะมีหน่วยการวิเคราะห์เป็น/อยู่ในขอบเขตของหมู่บ้าน¹ แต่ผู้เขียนพบว่ายังไม่มียานที่เชื่อมโยงประเด็นความเป็นชายแดนในเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์ด้านการแลกเปลี่ยนแรงงานและการผลิต ในส่วนงานที่ศึกษาชายแดนก็เช่นกัน ผู้เขียนพบงานมานุษยวิทยาชายแดนที่ศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนผ่านการค้าชายแดน (เช่น Walker (1999) และ Sangkhamanee (2006)) งานศึกษาการจัดการทรัพยากรข้ามพรมแดน (Sturgeon 2007) และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้คน (Horstmann and Wadley 2006) แต่ไม่พบงานที่โยงประเด็นชายแดนกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในสังคมชนบท ผู้เขียนจึงต้องการศึกษาพื้นที่ชายแดนในประเด็นดังกล่าวโดยมุ่งความสนใจไปที่ชายแดน

¹ งานวิชาการกลุ่มนี้มักจะเป็นงานที่ตั้งคำถามเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต เช่น งานกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2533; 2543) การแตกตัวเป็นชนชั้นของสังคมชานา เช่น งานของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (Ganjanapan 1984) และแอนดรูว์ เทอร์ตัน (Andrew Turton [Turton 1978, 1989]) ส่วนงานวิชาการที่เน้นการศึกษาหมู่บ้านไทยในยุคต่อมา มีความหลากหลายขึ้นในแง่ที่ตั้งคำถามถึงการลดความสำคัญของภาคเกษตรกรรม เช่น กลุ่มงานของโจนาธาน ริกก์ (Jonathan Rigg [Rigg 2001; 2009, Rigg and Sakunee 2001]) หรืองานที่พูดถึงความยืดหยุ่นในการปรับตัวของชานาของ ยศ สันตสมบัติ (Santasombat 2008).

อีสาน-ลาวเป็นพิเศษ เพราะเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กันมายาวนาน มีความคล้ายคลึงทางภาษา ผู้คน และวัฒนธรรม ทั้งยังเป็นชายแดนที่มีลักษณะภูมิประเทศพิเศษ มีน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตแดนทำให้ประชาชนสามารถเดินทางข้ามแม่น้ำไปมาหาสู่กันได้โดยง่าย และเนื่องจากผู้เขียนมองพื้นที่ชายแดนเชิงสัมพัทธ์ พื้นที่ชายแดนคือพื้นที่แห่งปฏิสัมพันธ์ และเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมอันสลับซับซ้อนบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อุตสาหกรรมของพื้นที่ชายแดนก่อรูปขึ้นโดยผู้ที่อาศัยอยู่ที่ชายแดนและการแลกเปลี่ยนข้ามพรมแดน พื้นที่วิจัยในจินตนาการของผู้เขียนก่อนจะลงภาคสนามจึงเป็นหมู่บ้านไทย - ลาวสองฝั่งโขงซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์กัน ผู้เขียนเลือกที่จะไปสำรวจจังหวัดมุกดาหารของไทยและแขวง (จังหวัด) สะหวันนะเขตของลาวซึ่งอยู่ตรงข้ามกันเป็นที่แรก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เพิ่งจะเปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย - ลาว เมื่อ พ.ศ. 2550

ผู้เขียนเริ่มต้นสำรวจพื้นที่ภาคสนามในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 โดยนัดสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐในจังหวัดมุกดาหาร² เพื่อจะหาข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเกษตรข้ามพรมแดนและความสัมพันธ์ของหมู่บ้านไทย - ลาว ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งที่ทำงานด้านความมั่นคงของจังหวัดถามผู้เขียนว่าทำไมจึงสนใจเรื่องการเกษตรกรรม ในเมื่อที่นี่ชาวนาไม่ได้ทำนาเองแต่จ้างคนลาวข้ามแม่น้ำโขงมา เนื่องจากแรงงานในพื้นที่เดินทางไปทำงานในเขตอุตสาหกรรมกันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรอย่างหนัก และจังหวัดมุกดาหารมีด่านประเพณีถึง 5 แห่ง ที่อนุญาตให้คนลาวข้ามมารับจ้างในภาคการเกษตร และงานใช้แรงงานอื่นๆ ได้ โดยอะลุ่มอล่วยให้คนลาวที่อยู่อาศัยตามแนวชายแดนสามารถข้ามด่านประเพณีมารับจ้างในแบบเข้าไปเย็นกลับ

ผู้เขียนจึงเดินทางไปสำรวจหมู่บ้านริมแม่น้ำโขงในจังหวัดมุกดาหารที่มีด่านประเพณีและสุดท้ายเลือกบ้านฝ่งไทย³ ซึ่งเป็นที่ตั้งของด่านประเพณีที่มีปริมาณคนลาวข้ามแดนมากที่สุด บ้านฝ่งไทยตั้งอยู่เยื้องกับบ้านแคมโขงของประเทศลาว โดยเบื้องต้นผู้เขียนได้ทราบข้อมูล

² เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าสำนักงานเกษตรจังหวัด หัวหน้าสำนักงานแรงงานจังหวัด และเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง เช่น ปลัดจังหวัด นายอำเภอปลัดอำเภอ.

³ ชื่อหมู่บ้านและชื่อบุคคลที่ปรากฏในบทความนี้เป็นชื่อสมมติ.

แผนที่ 1: พื้นที่วิจัย
ในประเทศไทยและลาว

ว่าบ้านฝั่งไทยมีตลาดนัดขนาดใหญ่ทุกวันอังคารกับวันอาทิตย์ ซึ่งเปิดให้คนลาวข้ามมาจับจ่ายซื้อของโดยข้ามแดนผ่านด่านประเพณีที่ดูแลโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ ส่วนในฤดูทำนา (เดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม และตุลาคมถึงพฤศจิกายน) จะมีการรับแรงงานลาวเข้ามาทำงานโดยเดินทางผ่านด่านประเพณีด้วย

ผู้เขียนเริ่มงานภาคสนามอย่างจริงจังในฤดูทำนา เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2553 โดยคาดหวังที่จะได้เห็นคนลาวจากบ้านแคมโขงข้ามมารับจ้างทำนาในบ้านฝั่งไทยผ่านด่าน

ประเพณีแบบไป-กลับทุกวันตามข้อมูลที่ตั้งทางจังหวัดและชาวบ้านได้บอกไว้ แต่จากการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่นาของบ้านฝั่งไทย พบว่าคนลาวที่มารับจ้างมาจากหลายหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ลึกเข้าไปจากชายแดนลาว และไม่ได้ข้ามแดนแบบไป-กลับตามระเบียบของด่านประเพณี หากแต่ข้ามมาแล้วอาศัยอยู่ต่อเนื่องจนหมดฤดูกาลทำนา

ผู้เขียนเก็บข้อมูลอย่างละเอียดอีกครั้งในระหว่างการทำงานภาคสนามเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2553 ซึ่งเป็นฤดูกาลเกี่ยวข้าวและพบว่าแรงงานรับจ้างส่วนใหญ่ จำนวน 113 คน จากทั้งหมด 120 คน ในบ้านฝั่งไทยมาจาก 8 หมู่บ้าน มี 4 คน มาจากหมู่บ้านไกลที่สุดอยู่ในเมือง (อำเภอ) พิน บริเวณชายแดนลาว – เวียดนาม ซึ่งอยู่ห่างจากชายแดนริมแม่น้ำโขงถึง 150 กิโลเมตร และ 31 คน มาจากบ้านลาวเหนือ เมืองเซิน ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านแคมโขงราว 35 กิโลเมตร ทำให้ต้องเปลี่ยนความตั้งใจเดิมที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชนบทที่ชายแดน โดยวิเคราะห์เพียงสองหมู่บ้าน ผู้เขียนติดตามแรงงานกลุ่มนี้ข้ามแม่น้ำโขงกลับไปด้วยเมื่อหมดฤดูเกี่ยวข้าวและตัดสินใจรวมบ้านลาวเหนือเข้ามาเป็นพื้นที่ศึกษาอีกแห่งหนึ่งเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของการอพยพข้ามแดนในภาคเกษตรกรรมระหว่างบ้านฝั่งไทยกับหมู่บ้านในลาว

การเดินทางตามแรงงานลาวกลับบ้านเป็นอีกประเด็นที่ควรพิจารณาในแง่ที่หากผู้ทำวิจัยไม่ใช่คนไทย ไม่ได้มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่คล้ายกับแรงงานลาว วิธีการเช่นนี้อาจจะทำได้ลำบากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนอยากทำความเข้าใจ “อย่างมีส่วนร่วม” ผ่านประสบการณ์ตรงว่าแรงงานที่เดินทางข้ามแม่น้ำโขงมารับจ้างที่ฝั่งไทยนั้นมีปฏิบัติการข้ามแดนอย่างไร โดยการติดตามและการเฝ้ามองวิธีการเจรจาต่อรองการข้ามแดน การจ่ายเงินค่าผ่านทางให้กับทหารลาวที่ชายแดน การติดต่อรถโดยสารประจำทางให้ไปส่งที่บ้าน ฯลฯ เนื่องจากการซักถาม สัมภาษณ์ และคำบอกเล่าในสนามเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่เทียบได้ยากกับการได้ตามไปเห็นด้วยตนเอง และข้อมูลจากคำบอกเล่าหรือการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการยังมีข้อจำกัด กล่าวคือ แรงงานลาวสามารถบอกได้ว่ามาอย่างไร มาจากไหน กลับอย่างไร แต่จะอธิบายให้ฟังเกี่ยวกับประสบการณ์ในการข้ามแดนเพียงคร่าวๆ พวกเขา มองว่าเป็นเรื่องในชีวิตประจำวันที่ไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ต้องมาใส่ใจถามรายละเอียด บางคนแสดงออกว่าไม่เข้าใจว่าผู้เขียนต้องการจะรู้รายละเอียดเหล่านี้ไปเพื่ออะไร ดังนั้น การได้สังเกตอย่างมีส่วนร่วมกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกรณีนี้จึงมีความแตกต่างอย่างสำคัญ

แต่ความซับซ้อนของการอพยพข้ามแดนยังไม่หมดเพียงเท่านี้ เดือนมกราคม ปี 2554 ผู้เขียนเริ่มเก็บแบบสำรวจในหมู่บ้านต่างๆ ที่บ้านลาวเหนือและพบว่า เกินครึ่งของจำนวนแรงงานลาวที่เคยอพยพไปทำงานที่บ้านฝั่งไทยในช่วงฤดูเกี่ยวข้าวได้อพยพข้ามไปทำงานตามจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยแล้ว ผู้เขียนจึงสอบถามหมายเลขโทรศัพท์จากครอบครัวแรงงานเหล่านี้ เพื่อโทรศัพท์ติดต่อแรงงานลาวที่อยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งคุ้นเคยกับผู้เขียนดีตั้งแต่เมื่อพบกกันที่บ้านฝั่งไทย และได้ตามไปเยี่ยมเยียนพวกเขา ไม่ว่าจะในร้านอาหารในย่านท่องเที่ยว ร้านล้างรถ และร้านอาหารอีสานย่านชานเมือง บางรายผู้เขียนก็โทรศัพท์ไปถามข่าวคราว โดยคราวแรกตั้งใจจะไปเยี่ยมเยียนในฐานะมิตร แต่เมื่อแวะเวียนไปหลายรอบ ได้พบปะกับเจ้าของกิจการที่จ้างแรงงานลาวจึงค้นพบว่า วิธีการวิจัยโดยติดตามแรงงานอพยพไปในหลายๆ ที่ ตามแนวทางการวิจัยแบบพหุสนาม (multi-sited research) ทำให้เห็นภาพรวมของการอพยพของแรงงานจากชนบทลาวสู่ผืนนาที่ชายแดนไทยและสู่เมืองหลวง ซึ่งบ่งบอกความซับซ้อนของเส้นทางการย้ายถิ่นและการตัดสินใจของแรงงานลาวที่จะรับจ้างในภาคเกษตรกรรมหรือภาคบริการ ซึ่งในกรณีนี้ ไม่สามารถจะจัดกลุ่มได้เลยว่าแรงงานลาวอพยพกลุ่มนี้เป็นแรงงานอพยพตามฤดูกาล แรงงานอพยพจากชนบทสู่เมือง หรือชนบทสู่ชนบท เพราะแรงงานหลายคนมีวิธีการอพยพที่ซับซ้อนและคาบเกี่ยวกับทุกประเภทของการอพยพ

“ตำแหน่งแห่งที่” ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงพื้นที่ และเก็บข้อมูลภาคสนามที่ “ชายแดน”

ตำแหน่งแห่งที่ในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยที่กำลังศึกษาปริญญาเอก

การทำวิจัยภาคสนามในประเทศสังคมนิยมในเอเชียมีประเด็นท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะสำหรับนักวิจัยจากโลกตะวันตก ในวารสาร *Asia Pacific Viewpoint* ฉบับพิเศษที่ได้รับรวบรวมบทความในประเด็นดังกล่าว นักศึกษาปริญญาเอกจากประเทศตะวันตกหลายคนเขียนบทความเล่าประสบการณ์การทำงานภาคสนามของตนเอง โดยต่างกล่าวถึงความยากลำบากในการเข้าถึงพื้นที่ทั้งทางกายภาพและด้านการขออนุญาตเข้าไปทำวิจัยในประเทศอดีตสังคมนิยม ซึ่งควบคุมนักวิจัยอย่างเข้มงวดทั้งในด้านการเลือกพื้นที่ศึกษาและประเด็นเนื้อหาของการวิจัย ตลอดจนการสั่งห้ามเผยแพร่ข้อมูลบางอย่าง รวมถึงประเด็นอภิปรายด้าน

จริยธรรมการวิจัยด้วย เช่น บทความว่าด้วยการทำวิจัยในพื้นที่ชายแดนจีน เวียดนาม ลาว สะท้อนว่าการต้องขออนุญาตทำวิจัยจากทั้ง 3 ประเทศ และต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการหลายระดับ เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาและความอดทนอย่างสูง (Turner 2010) ส่วนบทความบอกเล่าประสบการณ์ของนักศึกษาปริญญาเอกที่มาทำวิจัยในประเทศลาวตั้งข้อสังเกตว่า นอกจากจะต้องเรียนภาษาลาวเพื่อใช้ในการทำงานภาคสนามแล้ว การขอวีซ่านักวิจัยยังใช้เวลานานและมีขั้นตอนยุ่งยาก ยิ่งไปกว่านั้น นักวิจัยจากต่างชาติยังต้องมีผู้ติดตามเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐและต้องรับผิดชอบจ่ายเงินเบี้ยเลี้ยงให้คนเหล่านั้นด้วย ทำให้ในกรณีนี้ผู้วิจัยเลือกที่จะทำงานให้กับองค์กรเอกชนในลาวระหว่างเก็บข้อมูลวิจัยไปพร้อมกัน การเป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กรระหว่างประเทศที่มีสาขาอยู่ในประเทศลาว มีส่วนช่วยให้ผู้วิจัยมีอิสระในการลงพื้นที่มากกว่าจะขออนุญาตทำวิจัยเฉพาะงานวิทยานิพนธ์ของตนเอง (Davidu 2010) ซึ่งงานวิจัยภาคสนามระดับปริญญาเอกอีกชิ้นที่ศึกษาการย้ายถิ่นของเยาวชนในหมู่บ้านลาวก็มีวิธีการเข้าสู่สนามคล้ายคลึงกัน (Huijsmans 2010)

ในกรณีประเทศลาว การเป็นนักวิจัยจากประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศไทยก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับขั้นตอนการขออนุญาตเข้าไปทำวิจัยไม่ต่างกันมากนัก เช่น งานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนักศึกษาชาวไทย (La-Orngplew 2012) ที่เล่าว่าผู้วิจัยต้องใช้เวลาราว 10 เดือนในการรอวีซ่าวิจัย ระยะเวลาดำเนินการที่ค่อนข้างนานเป็นเงื่อนไขส่งผลให้ผู้วิจัยมีความกังวล โดยเฉพาะในกลุ่มนักวิจัยที่เป็นนักศึกษาซึ่งมีงบประมาณค่อนข้างจำกัด ในกรณีของผู้เขียน แม้ว่าไทยและลาวจะได้ทำความตกลงยกเว้นการตรวจลงตรา (วีซ่า) สำหรับผู้ถือหนังสือเดินทางจากทั้งสองประเทศ และสามารถพำนักในประเทศนั้นๆ ได้ไม่เกิน 30 วัน แต่ก็ยังต้องขออนุญาตทำวิจัยตามขั้นตอน การดำเนินการในส่วนนี้ ผู้เขียนได้รับความสะดวกจากตำแหน่งแห่งที่ของความเป็นอาจารย์สังกัดมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ และความสัมพันธ์ส่วนตัวค่อนข้างมาก เนื่องจากผู้เขียนเคยสอนนักศึกษาจากลาวที่ได้ทุนมาศึกษาต่อระดับปริญญาโทในประเทศไทย จึงปรึกษานักศึกษาลาวท่านนั้นและได้รับการแนะนำให้ไปพบกับอ้ายแก้ว เพื่อนของเขาที่มาศึกษาต่ออยู่ในประเทศไทยเช่นกัน และต่อมาได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่พาให้งานภาคสนามของผู้เขียนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี อ้ายแก้วได้ช่วยประสานงานกับสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประจำ

ประเทศไทย จนได้รับหนังสืออนุญาตที่ใช้เป็นหลักฐานในการขออนุญาตทำวิจัยในระดับแขวง (จังหวัด) จากเจ้าแขวงสะหวันนะเขต และประสานพาผู้เขียนไปยื่นเอกสารรับรองจากทางแขวง เพื่อประสานงานในระดับเมือง ทั้งที่เมืองไซยะบูลี (ที่ตั้งบ้านแคมโขง) และเมืองเซิน (ที่ตั้งบ้านลาวเหนือ) โดยในการลงหมู่บ้านครั้งแรก อ้ายแก้วเป็นคนพาผู้เขียนไปพบผู้ใหญ่บ้านและฝากให้ดูแล เมื่อมีปัญหาใดๆ ก็ตาม ผู้เขียนสามารถโทรศัพท์ถึงอ้ายแก้วได้ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่าสถานการณ์ความเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย และความโชคดีที่รู้จักนักศึกษาลาวที่บังเอิญเป็นเจ้าหน้าที่ในแขวงที่ผู้เขียนอยากจะเข้าไปเก็บข้อมูลพอดี เอื้อประโยชน์ไม่มากนักน้อยในการนำผู้เขียนเข้าสู่ภาคสนามที่ลาวซึ่งเรียกได้ว่าประสบปัญหายุ่งยากน้อยกว่านักวิจัยจำนวนมาก แต่กระนั้น แม้ว่าผู้เขียนจะสามารถดำเนินการวิจัยภาคสนามโดยได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ก็ยังต้องเดินทางไป-กลับระหว่างไทยและเข้าลาวทุกๆ 30 วัน ตลอดระยะเวลาเกือบปีในการทำงานภาคสนาม ตามเงื่อนไขของความตกลงยกเว้นการตรวจลงตรา (วีซ่า) ไทย - ลาว ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการเดินทางเพื่อทำวิจัยภาคสนามที่มีทั้งประโยชน์ (benefit) และความเสี่ยง (risk) เช่นเดียวกับเงื่อนไขของตำแหน่งแห่งที่ในรูปแบบอื่นๆ ดังจะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

ตำแหน่งแห่งที่ของความเป็น “ผู้หญิงไทย” ที่เข้าไปทำวิจัยคนเดียวในลาว

ในช่วงแรกของการทำวิทยานิพนธ์ เมื่อได้นำเสนอหัวข้อการวิจัยให้แก่อาจารย์ที่ปรึกษาและเพื่อนๆ ทุกคนมักพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าผู้เขียนช่างโชคดีที่จะได้กลับไปทำงานที่ “บ้าน” นั่นคือ การกลับประเทศไทย เพื่อนหลายคนกล่าวว่าผู้เขียนโชคดีที่ไม่ต้องเรียนภาษาใหม่ เนื่องจากภาษาลาวมีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยอีสานอยู่ระดับหนึ่ง ผู้เขียนสามารถฝึกได้ในระยะเวลาไม่นาน ดูเผินๆ แล้วการทำงานภาคสนามบริเวณชายแดนของประเทศบ้านเกิดและประเทศเพื่อนบ้านที่มีความคล้ายคลึงกันด้านภาษาและวัฒนธรรมน่าจะทำให้ผู้เขียนไม่ได้ผิดแผกแตกต่างจากผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัยนัก แต่ในความเป็นจริงแล้ว ผู้เขียนมองตนเองในฐานะผู้ที่มีสภาพก้ำกึ่งระหว่างการเป็นคนในกับคนนอกที่ต้องพบกับความท้าทายหลายประการ ในแง่ของการใช้ภาษา การเตรียมตัวศึกษาภาษาอีสานก่อนลงพื้นที่ทำให้อุปสรรคด้านภาษาไม่ได้ส่งผลกับงานวิจัยมากนัก เนื่องจากทั้งคนไทยในชายแดนอีสานและคนลาว

ส่วนใหญ่ฟังภาษาไทยภาคกลางรู้เรื่องจากการดูละครโทรทัศน์ แม้จะพูดตอบไม่ได้ทั้งหมด แต่ความคล้ายคลึงทางภาษาทำให้การสื่อสารไม่ได้เป็นเรื่องยากลำบากในลาว หากพบอุปสรรคในการสนทนาจริงๆ ผู้เขียนก็สามารถหาคนในหมู่บ้านมาช่วยแปลภาษาไทยให้ได้ เทียบกับนักวิจัยต่างชาติจำนวนมากที่ต้องพึ่งพาล่ามแปลภาษา ผู้เขียนสามารถทำงานวิจัยได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องใช้ล่าม

ความท้าทายประการสำคัญเป็นเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงที่ถูกจัดวาง และหยิบใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมามีงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาชายแดนที่อภิปรายถึงอัตลักษณ์ความเป็นหญิงในแง่ที่เอื้อต่อการข้ามแดน เช่น แอนดรูว์ วอล์คเกอร์ (Andrew Walker) กล่าวถึงแม่ค้าชาวลาวที่สามารถประกอบธุรกิจการค้าได้สะดวกกว่าผู้ชายเพราะอัตลักษณ์ของเพศหญิงที่ดูไม่เป็นพิษเป็นภัย และความเป็นเพศหญิงยังเอื้อต่อการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารตามชายแดนที่โดยส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (Walker 1999) ในส่วนของผู้เขียนซึ่งเป็นผู้หญิงไทยที่เข้าไปทำงานวิจัยบริเวณชายแดน และในหมู่บ้านในประเทศลาวคนเดียว อัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงของผู้วิจัยเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะในการเข้าไปพูดคุยกับแรงงานลาวและการเดินทางข้ามพรมแดนไทย - ลาว บุคลิกความเป็นหญิงทำให้มีความคุกคามน้อยกว่าผู้ชาย และสิมม สีตา สีผิว ที่คล้ายคลึงกับคนอีสานและคนลาว ทำให้ผู้วิจัยสามารถติดตามแรงงานลาวไปได้โดยไม่ถูกแปลกแยกมากนัก ไม่ว่าจะขึ้นเรือข้ามแม่น้ำโขงหรือเดินทางภายในลาวด้วยรถสองแถวท้องถิ่น

ในการติดตามแรงงานลาวไปบ้านลาวเหนือครั้งแรก ผู้เขียนถูกตรวจค้นโดยทหารลาว และขอให้แสดงหนังสือเดินทาง แต่เมื่อแสดงจดหมายอนุญาตจากแขวงและเมือง ในครั้งต่อๆ มาที่ขึ้นเรือข้ามโขงตามชาวบ้านไปฝั่งลาว ทหารตามชายแดนก็คุ้นเคยกับผู้เขียนและไม่เรียกให้แสดงเอกสารอีก ผู้ใหญ่บ้านฝั่งไทยเคยกล่าวกับผู้เขียนว่า โชคดีที่ผู้วิจัยเป็นผู้หญิงทำให้สามารถข้ามไปตรงไหนก็ได้และไม่ถูกตรวจจับแบบผู้ชาย และความเป็นผู้หญิงยังทำให้คนในหมู่บ้านทั้งจากฝั่งลาวและฝั่งไทย โดยเฉพาะผู้สูงอายุให้ความเอ็นดู ชาวบ้านในหมู่บ้านทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวมักจะพูดกับผู้เขียนเสมอว่าเป็นคนที่น่าสงสาร เป็นผู้หญิงที่ต้องมาทำงานคนเดียว พ่อแม่คงจะเป็นห่วง เจ้าของบ้านที่ผู้เขียนไปอาศัยที่บ้านลาวเหนือก็กล่าวกับผู้เขียนว่า ผู้เขียนกล้าเจรจาต่อรองกับทหารลาวที่ขอเรียกเก็บค่าเหยียบแผ่นดิน ในขณะที่คนไทยที่เดิน

ทางข้ามมาฝั่งลาวหรือแม้แต่คนลาวเอง มักไม่กล้าแสดงท่าทีปฏิเสธคำสั่งของทหาร แต่ผู้เขียนกล้ายืนยันวัตถุประสงค์พร้อมแสดงเอกสารรับรองการเดินทางมาทำวิจัยเข้าประเทศลาว ผู้เขียนนุ่งผ้าขึ้นไปในงานบุญหมู่บ้าน แต่ไม่เคยนุ่งผ้าขึ้นเวลาเก็บข้อมูล แม่เจ้าของบ้านฝั่งลาวกล่าวว่านอกจากจะใจกล้าเหมือนผู้ชาย ยังไม่ชอบแต่งตัวแบบผู้หญิงอีกด้วย การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ความเป็นเพศหญิงของผู้เขียนในการทำวิจัยภาคสนามเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เมื่อมองย้อนกลับไปผู้เขียนจึงเห็นว่าตนเองหิบบใช้อัตลักษณ์ความเป็นหญิงหลายแบบ ทั้งผู้หญิงที่ดูอ่อนต่อโลก เดินทางคนเดียว ต้องขอความกรุณาจากเจ้าหน้าที่ในการผ่านแดน ขอความเอ็นดูจากชาวบ้านที่จะทำงานวิจัยภาคสนามให้สำเร็จลุล่วง และผู้หญิงที่พยายามจะเข้มแข็งแสดงออกด้วยการนุ่งกางเกงอันแตกต่างจากหญิงลาวนุ่งผ้าขึ้น เพื่อที่จะต่อรองกับทหารเพศชายที่เข้ามาขอตรวจเอกสาร หรือเข้ามาซักถามเกี่ยวกับงานวิจัยโดยไม่แสดงอาการหวาดกลัว การถูกคุกคาม

นอกจากนี้ การเป็นผู้หญิงที่เดินทางมาทำงานวิจัยเพียงลำพัง ยังต้องรู้จักการวางตัวที่เหมาะสมกับผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัยที่เป็นผู้ชายด้วย งานวิจัยหลายชิ้นกล่าวถึงการได้ข้อมูลเชิงลึกจากการร่วมดื่มเหล้ากับชาวบ้าน แต่ในส่วนของผู้เขียนซึ่งไม่ดื่มเหล้า ประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องที่ต้องระวังและรักษาน้ำใจเมื่อได้รับการเชิญชวนให้ร่วมดื่ม ผู้เขียนใช้วิธีการพูดจาสุภาพแต่ตลกขบขัน หรือล้อเลียนคนชวน หรือแม้กระทั่งจัดวางตัวเองให้เป็นคนเคร่งศาสนา ทั้งที่จริงๆ แล้วมิใช่คนเช่นนั้นเลย เช่น ในหมู่บ้านลาว ผู้เขียนล้อกรรมการหมู่บ้านที่ชวนเข้าวงดื่มเหล้าว่าหากเมืองลาวเป็นเมืองพุทธ เหตุใดจึงไม่รักษาศีล ผู้เขียนเป็นคนพุทธถือศีลห้าจึงไม่ดื่มเหล้า คำตอบของชาวบ้านคือรักษาศีลได้ทุกข้อเว้นข้อห้า ผู้เขียนจึงกล่าวต่อว่า ข้อห้าสำคัญที่สุด เพราะหากขาดข้อนี้ ผิดข้ออื่นๆ ได้ทุกข้อ คำตอบของผู้เขียนเป็นที่ขำขันสำหรับชาวลาว แต่หลังจากนั้นก็ไม่มีใครชวนดื่มเหล้าอีก ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นที่รังเกียจหากจะนั่งอยู่ในวงฟังเรื่องที่กรรมการหมู่บ้านสนทนากัน หรือในการไปสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ในยามวิกาล ผู้เขียนจะระมัดระวังความปลอดภัยให้ตนเองโดยการชวนเด็กในหมู่บ้านหรือบางครั้งก็เป็นเจ้าของบ้านที่ไปขออาศัยให้เป็นเพื่อนร่วมทางไปด้วย

ตำแหน่งแห่งที่ความเป็นนักศึกษาจากกรุงเทพฯ ก็ไม่มีความรู้อะไรเกี่ยวกับวิถีชีวิตหมู่บ้านเลย

ในประเด็นชนชั้นทางสังคม การเป็นนักศึกษาจากต่างประเทศและเป็นอาจารย์จากกรุงเทพฯ เป็นอีกองค์ประกอบในอัตลักษณ์ของผู้เขียนที่สร้างความคาดหวังบางประการให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัย และเป็นสิ่งที่ผู้เขียนต้องรู้จักจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในแต่ละสถานการณ์เพื่อให้งานวิจัยเป็นไปอย่างราบรื่น เป็นต้นว่า ชาวบ้านที่บ้านฝั่งไทยมองว่าผู้วิจัยจะต้องมีฐานะดี เพราะศึกษาอยู่ต่างประเทศและยังเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง จะต้องได้ทำงานในห้องปรับอากาศและสะดวกสบาย คำถามที่ถูกลบออกคือ ผู้เขียนเป็นลูกใคร พ่อแม่ทำอาชีพอะไร แต่ความกังวลและภาพลักษณ์ในเรื่องนี้ถูกลดทอนลงไปเมื่อใช้วิธีสร้างบทสนทนาไปเรื่อยๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคย ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ทำให้คู่สนทนา รู้สึกว่ากำลังถูกซักถาม โดยเฉพาะกับผู้ใช้ข้อมูลที่เป็นแรงงานลาวซึ่งมักจะหลบและปฏิเสธการสนทนาในครั้งแรกที่พบกัน ผู้เขียนจึงสร้างความคุ้นเคยด้วยการลงไปทำงานร่วมกับเขา ระหว่างสนทนา และเริ่มด้วยการชวนให้เขาพูดเรื่องที่เขารู้ การเป็นคนกรุงเทพฯ ไม่เคยทำนา ไม่เคยต้องขุดดินถางหญ้า ทำให้บ่อยครั้งที่ชาวบ้านถามกลับว่า “ทำไมจึงไม่รู้อะไรเลย เป็นคนมีการศึกษาต้องรู้มากกว่าพวกเรานี่” และท้ายที่สุดชาวบ้านพบว่าผู้เขียนไม่มีความรู้เรื่องที่เป็นชีวิตประจำวันของพวกเขาจริงๆ การสร้างความคุ้นเคยในลักษณะนี้เอื้อให้แบบสอบถามในระดับครัวเรือนราบรื่นขึ้น เพราะชาวบ้านรู้จักผู้เขียนแล้ว และเข้าใจว่าผู้เขียนมาเรียนรู้วิถีชีวิตของพวกเขา ทำให้ไม่รู้สึกว่าถูกคุกคามเวลาเห็นผู้เขียนถือกระดาษแบบสอบถามไปนั่งคุยด้วย

นักวิจัยที่เก็บข้อมูลในลาวจำนวนหนึ่ง (เช่น Daviau 2010; La-orngplew 2012) เผชิญกับข้อจำกัดจากการที่มีเจ้าหน้าที่รัฐร่วมเดินทางมาในหมู่บ้าน จนบางครั้งทำให้ชาวบ้านไม่กล้าตอบคำถาม หรือไม่กล้าตอบความจริง ผู้เขียนไม่มีปัญหาในมุมนี้ แต่พบกับคำถามที่ท้าทายจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยมากกว่า ซึ่งคงจะเป็นเรื่องปกติที่นักวิจัยที่เก็บข้อมูลภาคสนามในหมู่บ้านมักจะมีประสบการณ์ร่วมในเรื่องความคาดหวังต่อสถานภาพความเป็นคนจากกรุงเทพฯ ที่มีการศึกษาดี และน่าจะมีฐานะดีกว่า “ชาวบ้าน” สถานการณ์ที่พบบ่อยในหมู่บ้านได้แก่ การถูกตั้งคำถามกลับว่าถ้าเขาตอบคำถามผู้วิจัย เขาจะได้อะไร ผู้วิจัยเป็นคนกรุงเทพฯ ไม่เคยลำบาก ไม่มีทางเข้าใจชีวิตของพวกเขาได้ และตอบคำถามไปก็ไม่ได้ ทำให้ชีวิตเขาดีขึ้น ค่าจ้างก็ไม่ได้มีให้ เป็นต้น โดยทั่วไปผู้เขียนจะจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของ

ตนเองไว้ในฐานะนักศึกษาที่กำลังเก็บข้อมูล และตอบกลับไปว่าขณะนี้ก็ตอบไม่ได้ว่างานวิจัยจะทำให้ชีวิตพวกเขาดีขึ้นเช่นไร แต่สิ่งที่ได้จากพวกเขาจะเป็นข้อมูลที่จะทำให้คนอื่นเข้าใจความยากลำบากของคนในหมู่บ้านต่างๆ และแม้ว่าผู้เขียนจะไม่มีคำตอบแทนสำหรับผู้ให้ข้อมูล แต่ทุกครั้งจะต้องมีของฝากและขนมติดมือไป และพบว่าเป็นเครื่องมือชั้นยอดในการสร้างความคุ้นเคยกับคนในหมู่บ้าน การชวนกันรับประทานขนมยังช่วยลดความขัดเคืองระหว่างคุยอีกด้วย

การจัด “ตำแหน่งแห่งที่” ท่ามกลางความถูก/ผิดกฎหมาย และจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยในงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดนที่จะนำมาวิเคราะห์ในที่นี้ คือ การจัดวางตนเองบนสถานภาพทางกฎหมายที่ก้ำกึ่งระหว่างความถูกและผิดกฎหมายของผู้ทำวิจัยในพื้นที่ชายแดน และการจัดกรกับข้อมูลต่างๆ ที่ก้ำกึ่งระหว่างความถูก/ผิดกฎหมาย ก่อนจะลงภาคสนามไม่ว่าจะในพื้นที่ใด นักวิจัยที่ทำงานวิจัยเกี่ยวข้องกับมนุษย์จะต้องส่งเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยที่จะเป็นข้อตกลงว่างานวิจัยจะไม่รบกวนหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง จริยธรรมในทางปฏิบัติเป็นข้อกำหนดคุณธรรมของนักวิจัยเมื่อลงภาคสนาม (Turner 2010) แต่สำหรับพื้นที่ชายแดน เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ บริเวณชายแดนมีความซับซ้อนและบางครั้งอาจก้ำกึ่งบนความผิดหรือถูกกฎหมาย การทำงานวิจัยชายแดนจึงต้องคำนึงถึงความปลอดภัยและสวัสดิภาพของผู้เกี่ยวข้องเป็นพิเศษ (Donnan and Willson 2010)

ในการวิจัยภาคสนามของผู้เขียน ผู้เขียนได้พยายามปรับกระบวนการขอความยินยอม (informed consent) ให้สอดคล้องกับรูปแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับอาสาสมัครการวิจัย (research subjects) และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยได้พยายามให้ข้อมูลงานวิจัยอย่างทั่วถึงผ่านทางวิทยุชุมชน การประชุมหมู่บ้าน ก่อนจะทำแบบสอบถาม ผู้เขียนจะอธิบายที่มาที่ไปของงานวิจัย และย้ำกับผู้ตอบแบบสอบถามว่ามีเวลาตอบ หรือจะให้กลับมาในเวลาอื่น และยังพยายามกระตุ้นให้ผู้ตอบถามคำถาม หรือหากต้องการข้อมูลเพิ่มเติมก็สามารถสอบถาม

ได้นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงเรื่องความปลอดภัยของผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัย นอกจากจะเลือกใช้ชื่อสมมติแทนชื่อหมู่บ้านและผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดแล้ว ความก้ำกึ่งระหว่างพฤติกรรมถูก/ผิด กฎหมายทำให้ผู้วิจัยเลือกที่จะระบุเพียงยศหรือตำแหน่งของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม การคำนึงในเรื่องความปลอดภัยและสวัสดิภาพนี้ในบางครั้งทำให้ผู้วิจัยต้อง “เลือก” ที่จะนำเสนอข้อมูล หรือ “ละเว้น” ข้อมูลบางอย่างที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่ศึกษาอยู่ด้วย การลงภาคสนามแล้วพบว่าชาวบ้านฝั่งไทยกับแรงงานลาวที่ไม่ได้ปฏิบัติตามระเบียบด่านประเพณี ซึ่งห้ามไม่ให้แรงงานค้างคืนในพรมแดนไทยแต่ให้เดินทางเข้าไปเย็นกลับ ทำให้ผู้เขียนวิตกว่าทางอำเภอและจังหวัดจะรู้หรือไม่ว่าชาวบ้านทำผิดกฎหมาย หากนำประเด็นเหล่านี้ไปเขียนในวิทยานิพนธ์จะกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คน ผู้เขียนจะปกป้องความเป็นส่วนตัว (privacy) และรักษาความลับ (confidentiality) ของอาสาสมัครการวิจัยอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนจะจัดวางตนเองอย่างไรเมื่อต้องสนทนากับเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ แต่สุดท้ายแล้ว เมื่อกลับไปสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงเป็นฝ่ายถามผู้เขียนก่อนว่าพบคนลาวในหมู่บ้านเยอะหรือไม่ ทำให้เข้าใจได้ว่าทางอำเภอและจังหวัดรู้เรื่องดี และให้คำตอบว่า “ต้องเอาหูไปนาเอาตาไปไร่ แต่จ้างคนมาทำนา ไม่ได้เป็นอาชญากรรม” และ “เราก็หยวนๆ กันไป ชาวบ้านทำกันมานานแล้ว ถ้าไปเคร่งครัดนักชาวบ้านก็ไม่ร่วมมือกับอำเภอ ชายแดนก็ไม่มั่นคง ไม่มีใครแจ้งเรื่องการลักลอบขนยาเสพติด” อันแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของการควบคุมพื้นที่ชายแดน และเป็นแง่คิดว่าคนชายแดนคือองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงชายแดน

ยิ่งไปกว่านั้น ความอะลุ่มอล่วยนี้ยังทำให้เกิดภาวะผิดกฎหมาย (illegal) แต่เป็นที่ยอมรับได้ (licit; Abraham and van Schendel 2005) ในกรณีนี้แรงงานลาวอพยพข้ามแม่น้ำโขงมารับจ้างในพื้นที่การเกษตรบริเวณชายแดนไทยได้โดยไม่มีเอกสารการเดินทางที่เป็นทางการ สถานภาพความชอบธรรมนี้จะหมดไปทันทีหากแรงงานลาวอพยพด้วยวิธีเดียวกันสู่พื้นที่ที่ไม่ใช่ชายแดน และกลายเป็นสถานภาพผิดกฎหมาย เช่น ในกรุงเทพฯ แรงงานลาวที่เข้าเมืองผิดกฎหมายจะต้องระมัดระวังการถูกตรวจจับและต้องจ่ายเงินค่าปรับ การที่ผู้วิจัยใช้วิธีการเดินทางเข้าลาวผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองที่สะพานมิตรภาพไทย - ลาว แล้วข้ามไป-มาระหว่างสองฝั่งโขงด้วยเรือชาวบ้าน จนเมื่อครบกำหนด 30 วัน จึงเดินทางออกจากลาว

ทางด้านตรวจคนเข้าเมืองที่สะพานมิตรภาพฯ ก่อนจะเดินทางกลับเข้าไปใหม่ อาจเป็นรูปแบบการเดินทางข้ามแดนที่ไม่ต่างจากวิถีปฏิบัติของแรงงานย้ายถิ่นลาวที่ใช้กฎของสังคมชายแดนที่ยอมรับการข้ามแดนแบบไม่เป็นทางการผ่านด่านประเพณี อันเป็นเรื่องผิดกฎหมายแต่ยอมรับได้และไม่ใช่อาชญากรรม หรืออาจเรียกสถานการณ์นี้ว่า “การข้ามแดนนอกเหนือจากขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้” (extra legal border crossing (Pickering 2011))

และสุดท้าย เมื่อใกล้สิ้นสุดการวิจัยภาคสนาม ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลแก่ผู้เกี่ยวข้องในบ้านฝั่งไทย ผู้เขียนสามารถขอใช้ห้องประชุมของชุมชนซึ่งมีอุปกรณ์คอมพิวเตอร์อยู่แล้ว ในขณะที่ในหมู่บ้านในฝั่งลาว ผู้วิจัยใช้คอมพิวเตอร์ของตัวเองนำเสนอภาพแล้วให้ชาวบ้านล้อมวงฟัง ชาวบ้านอีสานสนใจแผนที่เส้นทางการย้ายถิ่นของแรงงานลาว และหมู่บ้านชายแดนลาวที่ผู้เขียนทำเป็นแผนที่ว่าแรงงานลาวมาจากหมู่บ้านใดบ้าง พวกเขารู้จักชื่อหมู่บ้านในลาวทั้งหมด แต่ไม่สามารถบอกพิกัดได้ ในขณะที่ชาวบ้านฝั่งลาวสนใจภาพเมืองหลวงพระบางและเมืองต่างๆ ทางตอนเหนือที่ผู้เขียนเคยเดินทางไป พวกเขาบอกว่าเขารู้จักฝั่งไทยดีโดยเฉพาะเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯ เชียงใหม่ ภูเก็ต ระยอง เพราะต่างเคยเป็นแรงงานอพยพหรือมีคนในครอบครัวอพยพไปทำงาน แต่เมืองหลวงพระบางนั้นดูห่างไกล และไม่มีใครเคยไปเลย

การนำเสนอข้อมูลจากการวิจัยให้ผู้คนในหมู่บ้านได้รับรู้ ทำให้เกิดการปรับตำแหน่งแห่งที่อีกครั้ง เมื่อชาวบ้านฝั่งไทยจำนวนหนึ่งกล่าวว่า ในตอนแรกเข้าใจว่าผู้เขียนเป็นนักเรียนที่เข้ามาศึกษาชีวิตชาวบ้าน ด้วยบุคลิกและวัยทำให้ไม่มีใครคิดว่าผู้เขียนเป็นอาจารย์สอนระดับมหาวิทยาลัย แต่เมื่อผู้เขียนยืนพูดในที่สาธารณะ ประกอบกับได้พบกับอาจารย์ที่ปรึกษาชาวต่างชาติของผู้เขียนที่เข้ามาเยี่ยมในพื้นที่ และเห็นการสนทนาภาษาอังกฤษในบางช่วง ชาวบ้านกล่าวว่าพวกเขาเชื่อแล้วว่าผู้เขียนเป็นอาจารย์ ชาวบ้านบางส่วนเปลี่ยนคำเรียกที่ปกติเป็นเพียงชื่อเล่นไปเรียกผู้เขียนว่า “อาจารย์” ในช่วงเดือนสุดท้ายก่อนจะจบการศึกษาภาคสนามอย่างไรก็ตาม ตำแหน่งแห่งที่ของอาจารย์ ไม่ได้ได้รับความสนใจจากชาวบ้านฝั่งไทยในมิติที่สัมพันธ์กับการทำงานวิชาการ แต่กลายเป็นบุคคลที่ชาวบ้านฝั่งไทยมาสนทนาด้วยในเรื่องการฝากบุตรหลานเข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย เป็นเรื่องที่คุณเขียนต้องอธิบายให้เข้าใจว่าการสอบเรียนต่อระดับอุดมศึกษาจำเป็นต้องสอบด้วยตนเอง ไม่สามารถจะฝากฝังกันได้ แต่ก็เห็นได้ชัดว่าไม่มีใครถามผู้เขียนว่าทำงานวิจัยแล้วจะให้ประโยชน์กับใคร จะทำให้ชาวบ้านรวยขึ้นหรือไม่อีกเลย

unaru

บทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงความท้าทายบางประการของการทำงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดน ความท้าทายในบางประเด็นที่น่าเสนอ อาจเป็นประเด็นร่วมที่ไม่ว่าจะเก็บข้อมูลภาคสนามที่ได้ก็ตาม นักวิจัยจะต้องพบเจอปัญหาเหล่านี้แตกต่างกันไปไม่มากนักน้อย แต่บทความนี้พยายามชี้ให้เห็นประเด็นบางประการที่เกิดจากบริบทความเป็นชายแดน โดยในกรณีของบทความนี้ ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าการทำงานวิจัยชายแดนในประเด็นการย้ายถิ่นและการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทชี้ให้เห็นว่าการจะเข้าใจสังคมเกษตรกรรมชายแดนไทย ซึ่งต้องพึ่งพาแรงงานอพยพจากลาว และความสัมพันธ์ระหว่างการอพยพในภาคชนบทกับภาคเมืองนั้น ไม่สามารถจะทำความเข้าใจจากการทำวิจัยภาคสนามในหมู่บ้านเพียงแห่งเดียว หรือชายแดนเพียงฝั่งเดียวได้ การมองชายแดนเชิงสัมพันธ์โดยมองข้ามเส้นแบ่งเขตแดน แต่มุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนข้ามพรมแดน เป็นแนวทางการศึกษาที่ทำให้มองเห็นภาพผู้คนและพลวัตของแนวชายแดนของรัฐที่มีความยืดหยุ่น ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องชายแดนที่ดีขึ้น การย้อนคิดถึงการได้มาซึ่งข้อมูลผ่านการจัดตำแหน่งแห่งที่ของผู้วิจัยในเชิงวิวิธวิทยา เพื่อนำพาตัวผู้วิจัยเข้าสู่พื้นที่ชายแดนข้ามเส้นแบ่งความเป็นชายแดนทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนกลุ่มต่างๆ นำมาสู่การพิจารณาเรื่องอำนาจ สิทธิพิเศษ และอคติและการพิจารณาโครงสร้างอำนาจรอบๆ สิ่งที่ศึกษา การพิจารณาตำแหน่งแห่งที่ทำให้เรามุ่งความสนใจไปที่สิ่งอื่นนอกจากสิ่งที่เราศึกษา แต่ขณะเดียวกัน ก็ยังมองเห็นความสัมพันธ์ของตัวเรากับคนอื่นๆ ในงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาด้วย

ผู้เขียนได้อภิปรายการจัดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ในระหว่างการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานย้ายถิ่นในภาคเกษตรกรรมที่ชายแดนอีสาน-ลาว เริ่มตั้งแต่ตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยที่กำลังศึกษาปริญญาเอก ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากนักศึกษาชาวลาวที่มาศึกษาต่อในประเทศไทยในการประสานงานเพื่อขออนุญาตเข้าไปทำวิจัยภาคสนามในอาณาเขตของพื้นที่ประเทศบ้านเกิดของเขา และช่วยให้สามารถดำเนินการได้ตามเงื่อนไขของกระบวนการในโครงสร้างการปกครองแบบสังคมนิยม นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สะท้อนความคิดเรื่องอัตลักษณ์ของผู้วิจัย ในฐานะที่เป็นผู้หญิงที่เดินทางข้ามไป-มาระหว่างพรมแดน ความเป็นผู้หญิงที่มีอัตลักษณ์เชิงชาติพันธุ์คล้ายคลึงกับผู้คนในชายแดนซึ่งเป็นสนามวิจัย ทำให้ผู้วิจัยเดินทางได้ค่อนข้างง่ายและมีความกลมกลืน รวมไปถึง

การใช้สถานภาพความเป็นผู้หญิงไทยในการจัดวางตนเองแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงที่ต้องการความเอ็นดูและความช่วยเหลือ ผู้หญิงที่สวมกางเกงและพร้อมจะต่อรองกับผู้ชาย หรือแม้กระทั่งผู้หญิงเคร่งศาสนาในวงสุรา เพื่อการเข้าถึงข้อมูลและข้ามเส้นแบ่งเขตแดนทางเพศระหว่างตัวผู้เขียน ตำรวจและทหารตามชายแดน คณะกรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ผ่านโครงสร้างทางชนชั้นของผู้ตัวผู้เขียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัย บางครั้งผู้เขียนมีฐานะเป็นนักศึกษาที่ไม่เข้าใจอะไรเลย แต่เมื่อการวิจัยจบจะจบ ผู้เขียนได้รับการยอมรับว่าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มาทำวิจัยในหมู่บ้าน และเป็นคนที่ชาวบ้านอาจพึ่งพาได้หากบุตรหลานต้องการสอบเข้าเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย

ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนได้อภิปรายปัญหาความกำกวมของสถานะทางกฎหมาย และความซับซ้อนของกิจกรรมในพื้นที่ชายแดนไม่ว่าจะการวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย กิจกรรมทางการเมืองเศรษฐกิจและการอพยพ และตัวตนของผู้วิจัยเองที่ในบางครั้งก็หนีไม่พ้นสภาพกำกวม หรือ “การข้ามแดนนอกเหนือขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้” ด้วยความกำกวมดังกล่าวเชื่อมโยงไปถึงการเลือกที่จะรับรู้หรือศึกษาประเด็นหนึ่ง และข้ามบางประเด็นที่ไม่สามารถจะกล่าวถึงได้ ตลอดจนถึงต้องระมัดระวังในการกล่าวถึงเพราะจะกระทบผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งเป็นข้อควรคำนึงถึงในจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2533. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. นนทบุรี: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2543. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Abraham, Itty and Willem van Schendel. 2005. “Illicit Flows and Criminal Things: States, borders, and the other side of globalization”. In *Illicit Flows and Criminal Things*, edited by W Willem van Schendel and Itty Abraham, 1-35. Bloomington: Indiana University Press.
- Barney, Keith. 2011. “Grounding Global Forest Economies: Resource governance and commodity power in rural Laos.” PhD thesis, York University,
- Brambilla, Chiara. 2008. “New Approach in Border Studies: The need for re-thinking the European-African borderland through the case of the EU-SADC relationship and the Caprivi Strip.” *Journal of Borderlands Studies* 23(3): 55-68.
- Bourke, Bryan. 2014. “Positionality: Reflecting on the Research Process” in *The Qualitative Report*.19 (3): 1-9. Accessed 30 March 2015 <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol19/iss33/3/>.
- Das, Veena and Deborah Poole. 2004. “State and its Margins: Comparative ethnographies.” In *Anthropology in the Margins of the State*, edited by Veena Das and Deborah Poole, 2-32. New Mexico: School of American Research Press.
- Daviau, Steeve. 2010. “Conducting fieldwork with Tarieng communities in southern Laos: Negotiating discursive spaces between neoliberal dogmas and Lao socialist ideology.” *Asia Pacific Viewpoint* 51(2): 193-205.

- Donnan, Hastings, and Thomas M. Willson. 2010. *Borderlands: Ethnographic approaches to security, power and identity*. Lanham MD: University Press of America.
- Ganjanapan, Anan. 1984. "The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand: 1900-1981." PhD thesis, Cornell University.
- Hastrup, Kirsten and Karen Fog Olwig. 1997. "Introduction." In *Siting Culture: The shifting Anthropological object*, edited by Kirsten Hastrup and Karen Fog Olwig, 1-14. London: Routledge.
- Hirsch, Philip. 1993. "Introduction: The Village Revisited." In *The Village in Perspective: Community and locality in rural Thailand*, edited by Philip Hirsch, 1-8. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Hirsch, Philip. 2013. "Emerging Issues in Southeast Asian Geography: Local, non-local and collaborative scholarship." *TRaNS: Trans Regional and National Studies of Southeast Asia* 1(1): 105-119.
- Horstmann, Alexandra and Reed L. Wadley. 2006. *Centering the Margin, Agency and Narrative in Southeast Asian Borderlands*. New York: Berghahn Books.
- Huijsmans, Roy. 2010. "Migrating Children, Households, and the Post-Socialist State: An ethnographic study of migration and non-migration by children and youth in an ethnic Lao village." PhD thesis, Durham University.
- La-Orngplew, Wasana. 2012. "Living under the Rubber Boom: Market integration and agrarian transformations in the Lao uplands." PhD thesis, Durham University.
- Marta, Kemptny. 2012. "Rethinking Native Anthropology: Migration and auto-ethnography in the post-accession Europe." *International Review of Social Research*. 2: 39-52.
- Madison, D. Soyini. 2012. *Critical Ethnography: Method, ethics, and performance*. 2nd ed. Los Angeles: Sage Publications.
- Marcus, George E. 2009. "Multi-Sited Ethnography: Notes and queries." In *Multi-Sited Ethnography: Theory, praxis and locality in contemporary ethnography*, edited by Mark Anthony Falzon, 181-196. Farnham: Ashgate.

- Nartsupha, Chatthip. 1986. "The Village Economy in Pre-capitalist Thailand." In *Back to the Roots: Village and self-reliance in a Thai context*, edited by Seri Phongphit, 155-165. Bangkok: Rural Development Documentation Centre.
- Nartsupha, Chatthip. 1999. *The Village Economy in the Past*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Okely, Judith. 1994. "Thinking through Fieldwork." In *Analysing Qualitative Data*, edited by Alan Bryman and Robert G. Burgess, 18-34. London: Routledge.
- Pholsena, Vatthana. 2006. "From Indochinese Dreams to Post-Indochinese Realities." In *The Mekong Arranged & Rearranged*, edited by Maria Diokno and Nguyen Van Chinh, 43-64. Chiang Mai: Mekong Press.
- Pickering, Sharon. 2011. *Women and Extra Legal Border Crossing*. New York: Springer.
- Rigg, Jonathan. 2001. *More than the Soil, Rural Change in Southeast Asia*. Harlow, Essex: Prentice Hall.
- Rigg, Jonathan. 2013. "From Rural to Urban: A geography of boundary crossing in Southeast Asia." *TRaNS: Trans Regional and National Studies of Southeast Asia* 1(1): 5-26.
- Rigg, Jonathan and Albert Salamanca. 2009. "Managing Risk and Vulnerability in Asia: A (re)study from Thailand, 1982-1983, 2008." *Asia Pacific Viewpoint*: 50(3), 225-270.
- Rigg, Jonathan and Mark Ritchie. 2002. "Production, Consumption and Imagination in Rural Thailand." *Journal of Rural Studies* 18: 359-371.
- Rigg, Jonathan and Peter Vandergeest. 2012. "The Restudy 'Problem' and Agrarian Change: Revisiting rural places in Southeast Asia." In *Revisiting Rural Places: Pathways to Poverty and Prosperity in Southeast Asia*, edited by Jonathan Rigg and Peter Vandergeest, 1-24. Hawaii: University of Hawaii Press.
- Rigg, Jonathan and Sakunee Natthapoolwat. 2001. "Embracing the global in Thailand: Activism and pragmatism in an era of deagrarianization." *World Development* 29(6): 945-960.

- Rungmanee, Soimart. 2014. "Compromised Margin: Migration and agrarian transformation in the northeastern Thai - Lao borderlands." PhD Thesis, University of Sydney.
- Sturgeon, Janet C. 2007. *Border Landscapes: The politics of Akha land use in China and Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Sangkhamanee, Jakkrit. 2006. "Border Riverscape: Negotiating space and identity construction of the long-distance river traders under the Greater Mekong subregional trade regime." Master's Thesis, RCSD, Chiang Mai University.
- Santasombat, Yos. 2008. *Flexible Peasants: Reconceptualizing the third world's rural types*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences.
- Turner, Sarah. 2010. "Challenges and dilemmas: Fieldwork with upland minorities in socialist Vietnam, Laos and southwest China." *Asia Pacific Viewpoint* 51(2): 121-134.
- Turton, Andrew. 1978. "The Current Situation in the Thai Countryside." In *Thailand: Roots of Conflict*, edited by Andrew Turton, Jonathan Fast and Malcolm Caldwell, 104-135. Nottingham: Spokesman.
- Turton, Andrew. 1989. "Local Powers and Rural Differentiation." In *Agrarian Transformation: Local process and the state in Southeast Asia*, edited by Gillian Hart, Andrew Turton and Benjamin White, 53-69. Berkeley: University of California Press.
- Walker, Andrew. 1999. *The Legend of the Golden Boat: Regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China, and Burma*. Richmond: Curzon.
- Wolf, Diane. 1996. "Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork". in Diane Wolf (ed.) *Feminist Dilemmas in Fieldwork*, edited by Diane Wolf, 1-55. Boulder: Westview Press.